

- економики социальной сферы [Електронний ресурс] / Назаркина В. Н. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_NPM_2009/Economics/51423.doc.htm. – Назва з титул. екрана.
9. Панченко М. Соціальна сфера і соціальна політика та їх співвідношення в аспекті державного управління соціальною сферою [Електронний ресурс] / Панченко М. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu_o/2009_1/R_5/Panchenko.pdf. – Назва з титул. екрана.
10. Сутність і зміст соціальної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/315/4.pdf>. – Назва з титул. екрана.
11. Фахрутдинова Е. В. Роль соціальної сфери і соціальної політики в забезпеченні устойчивого соціально-економічного розвитку країни [Електронний ресурс] / Фахрутдинова Е. В. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/10/28/1267245220/1.pdf>. – Назва з титул. екрана.

УДК 338.439-049.5

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

О. В. Вараксіна

Забезпечення продовольчої безпеки наразі є важливим питанням для кожної країни та набуває глобального масштабу. Збільшення виробництва продуктів харчування, а також підвищення їх якості та безпечності є одним із найважливіших завдань світової економіки. В умовах сучасної продовольчої кризи, що зумовлена зростанням населення планети, природними аномаліями, проявами глобального потепління, необхідно здійснювати заходи з метою забезпечення продовольчої безпеки кожної держави. Тому питання забезпечення продовольчої безпеки України необхідно є першочерговим значенням.

Необхідною науковою основою розробки державної політики й визначення пріоритетів у системі забезпечення продовольчої безпеки є комплексне вивчення цього питання, тому в першу чергу слід дослідити та уточнити це поняття як економічну категорію.

Метою дослідження статті є аналіз сучасних підходів до визначення економічної сутності поняття «продовольча безпека», різноманітних її сутнісних аспектів і факторів і спроба надати узагальнену дефініцію цього поняття.

Визначена мета потребує послідовного розв'язання таких завдань: узагальнення існуючих наукових підходів до визначення сутності категорії «продовольча безпека» та виділення найбільш важливих її суттєвих аспектів; авторське трактування змісту поняття «продовольча безпека» як економічної категорії.

Дослідивши інформаційні джерела останніх років, ми з'ясували, що ця проблема в тому вигляді, як вона представлена до розгляду, раніше не була всесторонньо проаналізована.

У чисельних працях вітчизняних і зарубіжних учених було вивчено лише окремі аспекти цієї проблеми. Велику кількість досліджень було присвячено питанням, пов'язаним зі світовим продовольчим і сільськогосподарським станом, забезпеченням населення продуктами харчування, державним регулюванням сільського господарства, проведенням реформ у сфері аграрної політики в Україні та інших країнах.

Суттєвий вклад в аналіз загальних проблем продовольчої безпеки і стабілізації агропродовольчого сектора зробили такі вчені, як П. П. Борщевский, В. М. Геєць, Л. В. Дейнеко, В. А. Іл'яшенко, М. В. Калинчик, І. І. Лукінов, А. С. Лисецький, П. Т. Саблук, В. М. Трегоб-

чук, М. А. Хвесик, М. Й. Хорунжий, О. М. Царенко, та ін.

За останні роки з проблеми продовольчої безпеки опубліковано праці відомих російських і білоруських учених, у тому числі: А. Алтухова, О. Борисенко, В. Гусакова, А. Гордєєва, О. Жоголевої, З. Ільїної, В. Коровкіна, В. Милосердова, В. Маслакова, В. Назаренко, О. Серової, І. Ушачьова, Ю. Хромова та багатьох інших. Серед зарубіжних дослідників, у працях яких розкрито проблеми продовольчої безпеки, можна виділити Д. Антле, А. Сіна, М. Трейсі та ін.

Початком вивчення поняття «продовольча безпека» можна вважати середину 70-х рр. минулого століття. Вперше термін «продовольча безпека» введено в обіг після зернової кризи 1972–1973 рр., зокрема на Генеральній Асамблеї ООН 1974 р. була прийнята резолюція «Міжнародні зобов'язання із забезпечення продовольчої безпеки у світі», в якій категорія «продовольча безпека» визначалася як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів і в будь-який час до продовольчих ресурсів світу в кількості, необхідній для активного здорового життя.

За трактуванням Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) – світової організації, що опікується сільським господарством і продовольством, визначенням ще у 1996 р. «продовольча безпека забезпечена у тому випадку, коли всі особи в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до безпечного й повноцінного продовольства, достатнього, щоб задовольнити свої фізіологічні потреби й переваги, які необхідні для активного та здорового життя» [1].

Фундаментальною основою забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави в сучасному світі є ефективний і сталий розвиток її аграрного сектора, насамперед його головної сфери – сільського господарства. Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу.

Із 2007 р. розпочалося формування нормативно-правової бази забезпечення продовольчої безпеки України. Зокрема, було затверджено методичку визначення основних індикаторів продовольчої безпеки та запроваджено практику оприлюднення щорічних звітів про стан продовольчої безпеки нашої країни. Міністерство аграрної політики та продовольства та Українська академія аграрних наук розробили Проект «Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року», в якому зазначено, що «продовольча безпека держави передбачає захищеність життєво важливих інтересів громадян, за якої держава гарантує фізичну й економічну доступність до життєво важливих якісних і безпечних продуктів харчування відповідно до науково обґрунтованих наборів, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та гарантує продовольчу незалежність держави» [14].

У сучасній науковій літературі до визначення поняття продовольчої безпеки національної економіки не існує єдиного підходу, що зумовлюється в першу чергу складністю та багатоаспектністю цього поняття.

Наприклад, Є. М. Борисенко [2] продовольчу безпеку країни визначає як забезпечення власною сільськогосподарською і продовольчою продукцією з використанням стратегії аграрного протекціонізму.

Можна погодитися з тим, що продовольча безпека має базуватися на самозабезпеченні країни основними продуктами харчування за рахунок вітчизняного виробництва. Проте, політика протекціонізму має ряд негативних наслідків, зокрема, обмежує конкуренцію, оскільки породжує та підтримує внутрішні монополії в торговельному, фінансовому секторах, призводить до зниження темпу росту національної економіки та експортного потенціалу країни.

За визначенням О. Варченко [3], продовольча безпека – офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, що використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку.

На думку О. І. Гойчук [4], система продовольчої безпеки країни визначається такими характеристиками, як самозабезпеченість, незалежність, доступність, якість. Продовольче самозабезпечення передбачає задоволення основної частини потреб у продуктах харчування за рахунок вітчизняного виробництва, що зумовлює незалежність держави у задоволенні базових потреб своїх громадян. Продовольча незалежність характеризується таким рівнем розвитку економіки, коли держава здатна забезпечити продовольчу безпеку у випадках повного чи часткового припинення зовнішніх продовольчих поставок.

С. Дем'яненко та І. Свідерська [5] продовольчу безпеку розуміють не тільки як фізичну наявність продуктів харчування, але і як рівень їх економічної доступності для населення. Продовольча безпека країни повинна полягати у гарантуванні для всіх громадян постійної фізичної та економічної доступності безпечних продуктів харчування відповідно до індивідуальних преференцій споживачів із метою підтримання їх активної та здорової життєдіяльності.

Отже, на думку науковців, продовольчу безпеку національної економіки слід розглядати через призму таких складових. По-перше, забезпечення продовольчої безпеки тієї чи іншої країни, а також її регіонів пов'язано з гарантованим стійким і достатнім рівнем виробництва продовольства, що у повному обсязі забезпечує запити її населення. По-друге, продовольча безпека може бути досягнута тільки тоді, коли гарантовані фізичні й економічні умови населенню при доступі до продовольства. По-третє, з метою досягнення належного рівня продовольчої безпеки продукцію сільськогосподарського виробництва необхідно стабільно й у достатній кількості поставлятися як на регіональні, так і на світові ринки. І останнім елементом продовольчої безпеки є забезпечення населення доброякісним продовольством, що не завдає шкоди його здоров'ю.

Отже, продовольча безпека національної економіки – це рівень забезпечення населення країни продовольством, який є запорукою економічної, політичної, соціальної стабільності та зростання національної економіки країни.

Різні підходи до її визначення базуються на орієнтації або на імпорту продуктів харчування, або на самозабезпечення ними, або на поєднання імпорту й власного виробництва продовольчих товарів. Продовольча безпека являє собою фізичну та економічну доступність продовольчих товарів і безпеку харчування.

В Україні якість і безпека продуктів харчування є питанням, яке хвилює не лише спеціалістів, а й пересічних громадян. На наш погляд, для забезпечення повноцінного й безпечного харчування необхідно створити сучасну, а головне, – ефективну систему сертифікації основних аспектів діяльності виробника на всіх стадіях виробництва та постійний контроль продукції, що він виробляє.

На рівень продовольчої безпеки України впливає багато факторів, таких, зокрема, як здатність аграрного сектора своєчасно реагувати на кон'юнктуру ринку, стабільність ресурсного забезпечення і кооперативних зв'язків, наявність необхідних обсягів перехідних запасів, платоспроможність населення і доступність продовольства для всіх громадян, ступінь захищеності від засилля імпортової продукції (рис. 1) [6].

Отже, проаналізувавши основні теоретичні підходи до визначення поняття «продовольча безпека» національної економіки можна відмітити, що дане поняття на сучасному етапі розвитку воно повинно включати такі складові елементи:

- самозабезпечення країни основними продуктами харчування за рахунок вітчизняного виробництва, включаючи наявність страхових запасів, що забезпечує захист держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Система забезпечення продовольчої безпеки має ґрунтуватись на максимальній автономності національної продовольчої системи;

- доступність продовольства для всіх верств населення, включаючи як фізичну, так і економічну доступність. Фізична доступність передбачає здатність продовольчої системи виробляти чи імпортувати продовольство, забезпечувати його зберігання і просування в обсягах, що необхідні для задоволення потреб у продуктах харчування для всіх верств населення на рівні раціональних норм. Економічна

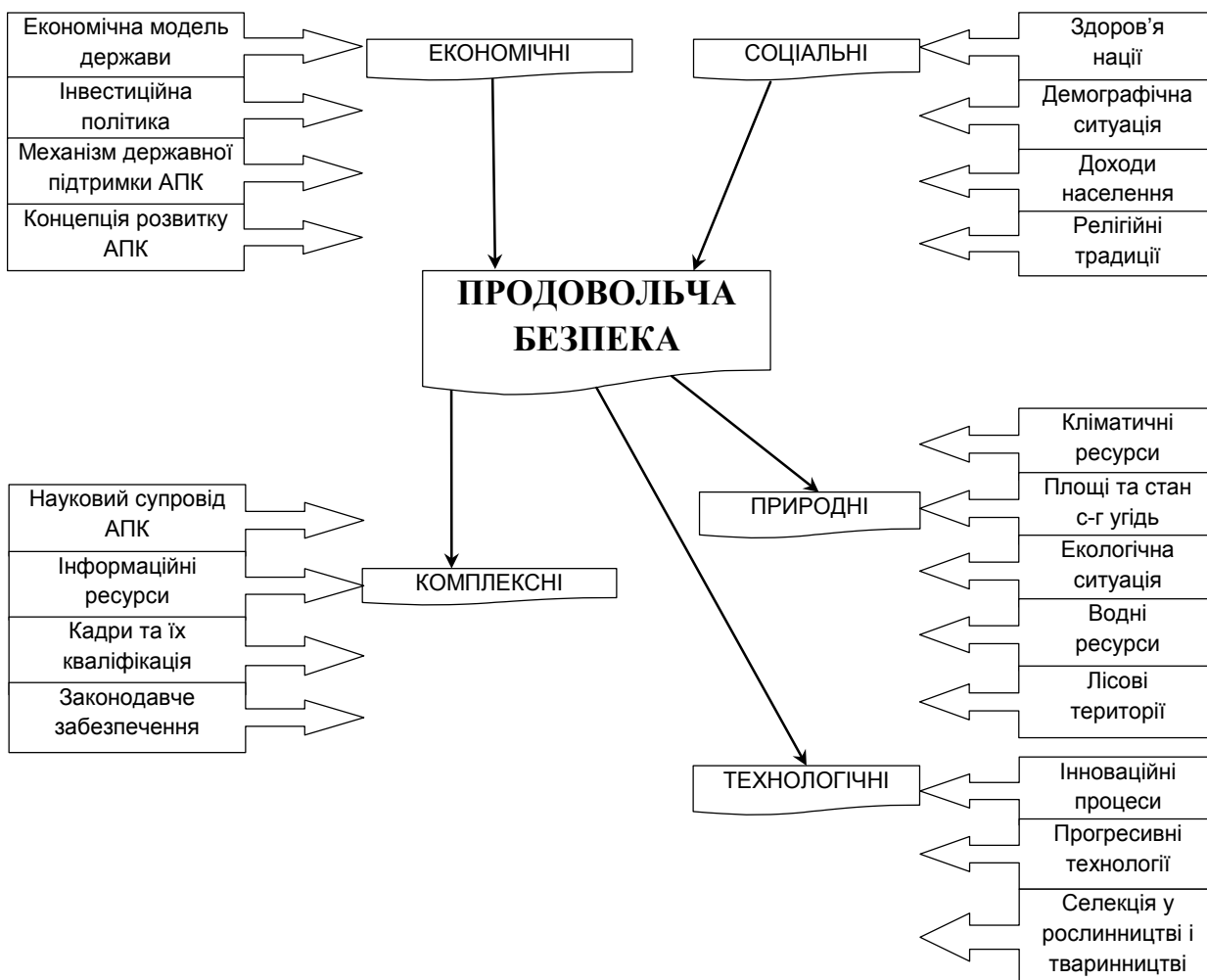

Рис. 1. Основні фактори, що впливають на продовольчу безпеку держав

доступність – це можливість різних прошарків населення купувати в необхідному обсязі і асортименті продукти харчування за відповідними цінами, а також за рахунок засобів, що виділяє держава для оплати поставок продовольства споживачам;

- достатність і збалансованість харчування, що дозволяє підтримувати найвищий рівень фізичного і психічного здоров'я;
- якість – забезпечення належної якості й безпеки продовольчої продукції;
- сталий розвиток аграрного сектора [6].

Беручи до уваги науковий аналіз тлумачень досліджуваного поняття, а також враховуючи вищевикладені міркування, визначимо «продовольчу безпеку» як стан економіки держави, при якому на основі сталого функціонування аграрного сектора забезпечуються фізична та економічна доступність продуктів харчуван-

ня, достатність і збалансованість харчування для всіх верств населення в необхідному обсязі, асортименті та якості на рівні раціональних норм, що забезпечує найвищий рівень фізичного та психічного здоров'я і соціальний розвиток.

Світова економічна криза внесла суттєві корективи у сприйняття ролі та місця держав у вирішенні національних продовольчих питань. Дійсно, цінові коливання на міжнародних продовольчих ринках суттєвого не впливатимуть на ті країни, самозабезпечення яких продовольством буде на високому рівні, та, навпаки, тенденції до подорожчання харчових продуктів і відповідної сировини стають однією з головних загроз продовольчої безпеки імпортозалежних країн. Потрібно також додати, що саме розвиток національного аграрного сектора розглядається як невід'ємна частина

системної агропродовольчої політики. Крім цього, на тлі розвитку певних деструктивних і стохастичних процесів на світовому продовольчому ринку все більшого значення набуває місія окремої держави як гаранта продовольчої безпеки національного рівня, з певним розширенням державного впливу. Причому йдеться як про ринкові заходи впливу, так і про інші, наприклад нетарифні заходи регулювання міжнародної торгівлі [7].

У розвинутих країнах світу продовольча безпека розглядається як важлива умова соціальної і політичної стабільності та економічної незалежності країни. Особливо слід відзначити США і Францію, які мають 100 % самозабезпечення продовольством. Україна, дуже відстала у цьому відношенні, що пояснюється наслідками непродуманої політики державного регулювання аграрного сектора та неефективною економічною системою, яка забезпечила не тільки занедбаність родючих земель, затримку інноваційних процесів у сільському господарстві, відсталість від передових зарубіжних технологій, а й ще більше загострила проблему бідності населення (третина населення країни), а значить, економічної доступності до якісних продуктів харчування.

На рівні країни інституційною та інструментальною основою державного регулювання аграрної галузі є законодавча база. Необхідно відзначити, що забезпечення продовольчої безпеки – основної складової національної безпеки – регламентується окремими законодавчими актами, при цьому немає цілісного нормативного правового документа, в якому були б чітко позначені мета, завдання, суб'єкти та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки країни.

Державне регулювання національної економіки щодо забезпечення продовольчої безпеки, перш за все, має створити умови для подальшого поглиблення земельної реформи; вдосконалення існуючих форм господарювання шляхом стимулювання розвитку великотоварних господарств, формування інтегрованих структур кооперативного типу в сферах виробництва, зберігання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції, сервісного обслуговування, державної підтримки фермерських і особистих господарств;

удосконалення системи банківських послуг; реформування амортизаційної та податкової політики; впровадження цінової політики на основі вільного ціноутворення у поєднанні з елементами державного регулювання та посилення антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси та енергоносії, здійснення державою заставних та інтервенційних операцій; удосконалення аграрного ринку шляхом забезпечення відповідності чинної системи стандартизації та сертифікації міжнародним вимогам; технічне переоснащення аграрного сектора на основі урахування сучасних вимог сільськогосподарського виробництва; розвиток фінансового лізингу.

Проблема продовольчої безпеки в умовах розвитку сучасної економіки, а саме: нестабільність цін на продовольчі товари, природні катаклізми, які спричиняють неврожай, значна питома вага імпортованих товарів у внутрішньому споживанні, негарантована якості продукції має першорядне значення.

Фундаментальною основою забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави в сучасному світі є ефективний і сталий розвиток її аграрного сектора, насамперед його головної сфери – сільського господарства. Саме високоінтенсивне та високоефективне функціонування останнього визначає рівень виробництва аграрної продукції і сировини, а отже, й споживання основних продуктів харчування, від чого залежить здоров'я, фізичний і психологічний розвиток населення.

Таким чином, забезпечення продовольчої безпеки України має бути підтримане інтенсивною та послідовною агропродовольчою політикою, яка буде спрямована на формування потужної аграрної галузі, спонукання її розвитку з метою задоволення потреб усіх верств населення продуктами харчування в необхідному обсязі, широкому асортименті та належній якості на рівні раціональних норм, що забезпечить найвищий рівень фізичного та психічного здоров'я та соціальний розвиток. Зазначені заходи, нарівні з відповідною законодавчою базою, яка закріпить тлумачення продовольчої безпеки як правової категорії та її властивостей, позитивно впливатимуть на правове регулювання взаємовідносин у сфе-

рі гарантування продовольчої безпеки нашої держави. Крім того, відповідні дії нададуть аграрній галузі можливість компетентно відгукуватися на кон'юнктуру ринку продовольства та збільшити конкурентоздатність аграрної галузі, як зсередини держави, так і за її межами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Римська декларація з всесвітньої продовольчої безпеки (від 13 листоп. 1996 р.) // World Food Summit. WFS 96 3. – Corr. 1. Rome, 1996.
2. Борисенко Е. Н. Продовольственная безопасность России: проблемы и перспективы / Борисенко Е. Н. – М. : Экономика, 1997. – с. 334.
3. Варченко О. До питання поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки / О. Варченко // Економіка України. – 2004. – № 7. – С. 53–59.
4. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія / Гойчук О. І. – Житомир : Полісся, 2004. – 348 с.
5. Дем'яненко С. До питання про стратегію розвитку аграрної політики України / С. Дем'яненко, І. Свіредська // Економіка України. – 2004. – № 3. – С. 72–79.
6. Дорош М. М. АПК України як складова світової продовольчої проблеми / Дорош М. М., Дадак О. О. // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 24–28.
7. Лузан Ю. Я. Проект «Комплексна програма розвитку українського села на період до 2015 року» / Ю. Я. Лузан, В. П. Ситник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 40–48.
8. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3–15.
9. Міляр Л. Ф. Теоретичні підходи до визначення поняття «продовольча безпека» / Міляр Л. Ф. // Економічний простір. – 2011. – № 56/1. – С. 16–20.
10. Резнікова О. С. Удосконалення механізму забезпечення продовольчої безпеки в Україні / О. С. Резнікова // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 35–38.
11. Система продовольственной безопасности: закономерности формирования и факторы развития / З. М. Ильина, В. Г. Гусаков, В. И. Бельский и др. ; под ред. Ильиной З. М. – Минск : Ин-тэкономіки НАН Беларусі, 2007. – 112 с.
12. Скидан О. Т. Продовольча безпека як пріоритет регіональної аграрної політики / О. Т. Скидан // Економіка України. – 2004. – № 3. – С. 53–60.
13. Фімяр С. В. Сучасні концептуальні положення економічної й продовольчої безпеки / С. В. Фімяр // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2008. – Вип. 21. – С. 189–191.
14. Чириченко Ю. В. Генезис пара [Електронний ресурс] / Чириченко Ю. В. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_econ/2010_2/Chyrych.htm. – Назва з екарана.

УДК 911.3:008

РЕГИОНАЛЬНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

П. В. Шуканов, кандидат географических наук

Современному миру всё больше характерны трансформационные процессы в различных сферах жизнедеятельности общества и человека. При этом в пределах геосферы про-

является тесная взаимосвязь между природой и человечеством. Однако со времени цивилизационного перехода от традиционного уклада жизни к индустриальному и постиндустриаль-